



produktschappen in Nederland I*

Prof. dr. ir. M.T.G. Meulenbergh

Vakgroep Marktkunde en
Marktonderzoek LH Wageningen

Produktschappen bestaan op grond van de Wet op de Bedrijfsorganisatie uit 1950. Hun taakomschrijving volgens artikel 71 van de Wet Bedrijfsorganisatie luidt: 'De produkt-, de hoofd-bedrijf- en de bedrijfschappen hebben tot taak een het belang van het Nederlandse volk dienende bedrijfsuitoefening door de ondernemingen, waarvoor zij zijn ingesteld, te bevorderen, alsmede het gemeenschappelijk belang van die ondernemingen en van de daarbij betrokken personen te behartigen'. Een Produktschap omvat de ondernemingen die betrokken zijn bij de productie, verwerking en afzet van een bepaald produkt; bijvoorbeeld het Produktschap voor Zuivel omvat de melkveehouderij, de zuivelindustrie, de groothandel in zuivelprodukten en de detailhandel in melk en zuivelprodukten. Werkgevers en werknemers zijn paritair vertegenwoordigd in het bestuur van een Produktschap. Produktschappen hebben op grond van hun instellingswetten de bevoegdheid om zaken te regelen die verband houden met het economisch verkeer tussen de verschillende stadia van voortbrenging en afzet in de bedrijfskolom van landbouwprodukten.

In dit artikel willen wij nagaan hoe Produktschappen een bijdrage leveren aan de afzet van landbouwprodukten en voedingsmiddelen. Ook zal worden ingegaan op de toekomst van de Produktschappen in Nederland. Eerst zal

In twee artikelen zal de rol van de Produktschappen bij de afzet van landbouwprodukten en voedingsmiddelen besproken worden.

Dit artikel behandelt de historische achtergrond van Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties en geeft een analyse in kwantitatieve zin van de ontwikkeling in de omvang van een aantal activiteiten van Produktschappen.

in het kort de historische achtergrond van Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties worden belicht en zal een summier overzicht van bevoegdheden en taken worden gegeven. Vervolgens wordt getracht de activiteiten van Produktschappen te analyseren. Dit zal gebeuren in kwantitatieve zin (deel I), wat is de ontwikkeling in de omvang van een aantal activiteiten, en in kwalitatieve zin (deel II), welke activiteiten worden uitgeoefend en hoe worden zij uitgeoefend. In de kwalitatieve analyse willen wij ons richten op de vragen: onder welke omstandigheden bestaat behoefte aan de activiteiten van een Produktschap, welke functies moeten door Produktschappen dan in beginsel worden vervuld en zijn Produktschappen of andere structuren het meest geschikt voor het vervullen van deze functies? Het laatste punt brengt ons tot slot bij de discussie die thans door werkgevers en werknemers gevoerd wordt over de toekomst van Produktschappen. Er zij nog op gewezen dat wij de activiteiten van Produktschappen vooral in hun betekenis voor de afzet van landbouwprodukten en voedingsmiddelen aan de orde zullen stellen.

enkele feiten over het ontstaan van publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties

Sinds het einde van de eerste wereldoorlog is in Nederland gezocht naar een economische orde waarin niet louter de markt bepalend zou zijn voor de

ontwikkeling van het bedrijfsleven. Een concrete aanzet hiertoe vormde de door minister Aalberse in 1919 ingestelde Hoge Raad van de Arbeid, die tot taak had vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers, wetenschap en overheid samen te brengen om de overheid te adviseren over sociale onderwerpen. Dit zoeken naar nieuwe structuren voor het bedrijfsleven werd door uiteenlopende maatschappijvisies gevoed. In protestants-christelijke kringen huldigde men het beginsel van 'sovereiniteit in eigen kring', dat door A. Kuyper in 1880 werd geïntroduceerd: 'Het leven is verdeeld in een veelheid van kringen, alle met eigen sovereigniteit voor zich, wier omtrek, vanuit een eigen beginsel als middelpunt, getrokken is met vasten straal...'. Het bedrijfsleven is ook een van die kringen '... die niet aan de Staat hun aanzien danken, noch aan de hoogheid van den Staat hun levenswet ontleenen, maar gehoorzamen aan een hoog gezag in eigen boezem, dat evenals de Staatssovereiniteit heerst bij de gratie Gods' [1] In de sociale leer van de Rooms-Katholieke Kerk '...is de natuurlijke en meest wenselijke ordening van de samenleving die, waarbij al degenen, die een zelfde beroep of bedrijf uitoefenen in een corporatie zijn verenigd ... Het is namelijk een eis van rechtvaardigheid dat aan de lagere organen wordt overgelaten wat deze even goed kunnen doen als een hoger orgaan.' [1]

In de geest van deze sociale leer bepleitte J.A. Veraart al in de jaren twintig de wenselijkheid van een structure-

*) De schrijver is dank verschuldigd aan de heren H. Lambregts, L. J. Oorsprong, A. van Tilburg en B. Wierenga voor commentaar en suggesties.

ring van het bedrijfsleven in bedrijfsraden, waarin ondernemingen, respectievelijk werkgevers en werknemers zouden samenwerken. Onder meer zouden in deze bedrijfsraden arbeidsvoorwaarden kunnen worden vastgesteld. Socialistische groeperingen zochten naar nieuwe structuren voor het bedrijfsleven, waardoor de macht van de werknemers zou kunnen worden vergroot. In 1923 werden hiertoe door NVV en SDAP bedrijfsraden voorgesteld, waarin werkgevers en werknemers uit de desbetreffende bedrijven, maar ook vertegenwoordigers uit de gemeenschap zitting zouden hebben. [2]

Een ander doel van deze bedrijfsraden was bij de socialistische groeperingen de functionele decentralisatie van het overheidsbeleid. Hoewel vanuit liberale kringen niet veel enthousiasme voor bedrijfsraden werd opgebracht, werd in die kringen de beperking van de Staatstaak als een positief element van deze raden beschouwd.

In 1933 kwam mede onder invloed van deze denkbeelden een Bedrijfsradenwet tot stand, die de mogelijkheid opende Raden van overleg in te stellen in bedrijfstakken waarin werkgevers- en werknemersorganisaties vertegenwoordigd zijn. Gedurende de periode 1933-1940 werden op grond van deze wet 21 Bedrijfsraden in het leven geroepen, die overlegorganen waren; sommige functioneerden intensief, andere slechts matig. [3]

Gedurende de tweede wereldoorlog werden in de zogenaamde organisatie-Woltersom ondernemingen verplicht georganiseerd in bedrijfs-, vak- en ondervakgroepen. Deze organisatie, uitsluitend van economisch karakter en met louter vertegenwoordigers van ondernemers als leden, is na de oorlog opgeheven, maar heeft de totstandkoming van Produkt- en Bedrijfschappen in bepaalde bedrijfstakken stellig vergemakkelijkt.

Gedurende de tweede wereldoorlog werd tussen vertegenwoordigers van de landbouworganisaties klandestien overleg gevoerd over de toekomstige naoorlogse structuren, met als conclusie: 'Zij die in een zelfde bedrijfstak werkzaam zijn – dus zowel ondernemers als arbeider – behoorden orga-

nen te stichten, die met publiekrechtelijke bevoegdheden bekleed, als openbare lichamen optreden, de betrokken bedrijfstak ordenen en daartoe regelen stellen. De vrije organisaties van werkgevers en werknemers in de landbouw zouden blijven bestaan en zouden hun vertegenwoordigers kunnen aanwijzen in het bestuur en/of de gewestelijke besturen van het landbouworgaan. Bovendien zouden zij hun culturele en vormende taak volkomen behouden. Deze organisaties zouden voorts een erkenning van de Overheid moeten ontvangen om als draagster van het Publiekrechtelijk orgaan te kunnen optreden. Aan de erkenning moesten bepaalde voorwaarden van representatieve aard worden gesteld'. [4]

Eind 1945 werd door de toenmalige minister van Economische Zaken een voorontwerp van Wet gepubliceerd gericht op de structurering van het bedrijfsleven in Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties. Het verplichte karakter van de bedrijfstakorganen, de verticale organisatiestructuur en de grote macht van de voorzitter riepen nogal bezwaren op. Het Rooms-Katholieke Centrum voor Staatkundige Vorming ontwierp een tegenontwerp waarin de horizontale structuren in deze samenwerking meer werden benadrukt. In 1950 werd ten slotte de Wet Bedrijfsorganisatie aangenomen, waardoor het mogelijk werd Produktschappen en Bedrijfschappen te vestigen. De algemene doelstelling van deze schappen volgens deze wet is al in de inleiding van dit artikel vermeld. Produktschappen hebben een verticale structuur: zij omvatten de ondernemingen betrokken bij de productie, verwerking en afzet van een produkt zoals het Produktschap voor Zuivel. Bedrijfschappen omvatten ondernemingen in één schakel van één of meer bedrijfskolommen, bijvoorbeeld het Landbouwschap dat alle land- en tuinbouwbedrijven omvat. Produkt- en Bedrijfschappen zijn in de jaren vijftig vooral tot stand gekomen in de landbouw en in andere sectoren van de economie, waar het kleinbedrijf van grote betekenis is, zoals het ambacht en de groot- en detailhandel. Hun aantal liep in de jaren zestig op tot 40 Be-

drijfschappen en 14 Produktschappen. Van deze 40 Bedrijfschappen functioneerden er 26 in de sector landbouwprodukten en voedingsmiddelen en 14 in andere sectoren van onze economie. De 14 Produktschappen betreffen alle agrarische produkten.

bevoegdheden en taken van produktschappen

De bevoegdheden van de Produktschappen zijn in de Wet Bedrijfsorganisatie geregeld. Er is al opgemerkt dat het voorontwerp van wet van minister Vos uit 1945 naar de mening van velen te ver gaande bevoegdheden verleende aan Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisaties en dat de definitieve Wet uit 1950 minder ver is gegaan dan dit voorontwerp. De bevoegdheden van Produktschappen hebben in het algemeen betrekking op zaken die verband houden met het economisch verkeer tussen verschillende stadia van productie en afzet. Bijvoorbeeld: de Instellingswet van het Produktschap voor Vee en Vlees van 30 september 1954, s. 445) vermeldt in art. 4, lid 1, en 7, lid 2, de volgende verordenende bevoegdheden:

– 'De regeling of nadere regeling van de navolgende onderwerpen:

a) aangelegenheden verband houdende met het economisch verkeer tussen verschillende stadia van voortbrenging en afzet, waaronder indien of voorzover dit door Ons is bepaald, de prijzen begrepen zijn;

b) de registratie van de ondernemingen, waarvoor het Produktschap is ingesteld;

c) het verstrekken van de voor de vervulling van de taak van het Produktschap nodige gegevens;

d) de voor de vervulling van de taak van het Produktschap nodige inzage van boeken en bescheiden en bezichtiging en opneming van bedrijfsmiddelen en voorraden van ondernemingen. Tot instelling van een fonds in het belang van de bedrijfsgenoten wordt besloten bij verordening. Zodanige verordening behoeft de goedkeuring van Onze betrokken Ministers.' [1]

Zaken die niet tot de bevoegdheden van Produktschappen behoren, zijn

het vestigen, uitbreiden en sluiten van bedrijven, de export en import van produkten en het vaststellen van de marktprijzen van produkten, met uitzondering van de gevallen waarin een Produktschap bij Koninklijk Besluit de bevoegdheid is verleend om prijzen vast te stellen.

Vóór het in werking treden van het EEG-landbouwbeleid, dus tot het begin van de zestiger jaren, vervulden Produktschappen de volgende belangrijke taken:

- het beïnvloeden van de vraag naar en het aanbod van een produkt om een door de overheid vastgestelde richtprijs te realiseren: de marktordeningsmaatregelen die Produktschappen in dit kader namen, waren veelzijdig en verschilden al naar gelang het produkt. Zo vaardigde het Produktschap voor Granen, Zaden en Peulvruchten onder meer de verplichting uit om in meel tot een bepaald percentage Nederlandse tarwe te vermalen, beperkte – indien noodzakelijk – de import van tarwe en voerde marktinterventies uit. Importheffingen en exportrestituties werden door diverse Produktschappen toegepast. Het handhaven van minimum-exportprijzen voor één of meer produkten was ook een taak van diverse Produktschappen, zoals het Produktschap voor Veevoeder, – Vee en Vlees, – Siergewassen, – Zuivel, – Vis en – Gedestilleerd;

- de kwaliteit van Nederlandse produkten stimuleren door subsidies voor technisch onderzoek en door verordeningen op het gebied van produkteigenschappen en verpakking;

- de afzet van produkten bevorderen door reclame en verkoopbevordering;
- de overheid adviseren over vraagstukken ten aanzien van de markten voor de desbetreffende voedingsmiddelen en landbouwprodukten.

Met de totstandkoming van het EEG-landbouwbeleid zijn de bevoegdheden van Produktschappen voor het voeren van een beleid, gericht op marktordening, beperkt. De Produktschappen zijn ook nu nog bij het landbouwbeleid betrokken door het uitvaardigen van medebewindsverordeningen, zoals op grond van de In- en Uitvoerwet en door de uitvoering van bepaalde taken in medebewind, zoals

het opleggen van importheffingen, het toekennen van exportrestituties en de uitvoering van interventie maatregelen krachtens de In- en Uitvoerwet en krachtens de Landbouwwet. Daarnaast is de adviesfunctie van Produktschappen aan de overheid in het kader van het EEG-landbouwbeleid van grote betekenis. De overige genoemde activiteiten worden door de totstandkoming van het EEG-landbouwbeleid minder gehinderd. De activiteiten van Produktschappen concentreren zich thans vooral op: [5]

- overleg in Bestuur en commissies over ontwikkelingen in en problemen, respectievelijk mogelijkheden, van markten en ondernemingen in de bedrijfskolom van het desbetreffende produkt;

- het uitvaardigen van verordeningen, zowel autonome verordeningen, waartoe Produktschappen krachtens de instellingswet bevoegd zijn, als verordeningen in medebewind, dus binnen het kader van andere wetten, zoals Warenwet, Landbouwwet en In- en Uitvoerwet;

- de uitvoering van taken in medebewind, zoals bij de administratieve uitvoering van het EG-landbouwbeleid;

- adviezen aan de overheid (onder meer omdat Produktschappen in het kader van een aantal wetten moeten worden gehoord) en

- daden van vrij bestuur, zoals de subsidiëring van wetenschappelijk onderzoek en reclame.

Vanuit de gezichtshoek van het marktbeleid van de ondernemingen die tot een bepaald Produktschap behoren, zijn de activiteiten van Produktschappen in te delen als:

- ondersteuning van de marktpositie van een bepaald produkt op het niveau van de sector door activiteiten op het gebied van:

- het *produkt*, zoals financiering van wetenschappelijk onderzoek gericht op kwaliteitsverbetering en innovatie, kwaliteitsverordeningen gericht op kwaliteitshandhaving en op homogeniteit van het aanbod, preventieve gezondheidszorg voor dieren gericht op kwaliteitsverbetering en adviseren in het kader van de Warenwet;

- de *prijs*, zoals minimumprijstellingen bij brood en volle melk ter vermij-

- ding van onereuze concurrentie; de *reclame* en verkoopbevordering, zoals de collectieve reclame voor zuivelprodukten en melk, vlees en bloemen;

- registratie van marktgegevens en marktonderzoek, zoals het verzamelen van gegevens over markten, onderzoek van samenhangen in de markt, het verrichten of financieel ondersteunen van marktexperimenten en het doorlichten van bedrijfstakken en branches om knelpunten op te sporen;
- stimuleren van, het leveren van bijdragen aan, of het uitvoeren van herstructureringsplannen in de sector, zoals bij broodbakkerij en bij beschuitindustrie;

- algemeen overleg over de marktsituatie waaruit adviezen, in het bijzonder voor de overheid, voortvloeien.

De omvang van de activiteiten van diverse Produktschappen verschilt aanzienlijk. Het Produktschap voor Zuivel had in 1978 totaaluitgaven van 87,5 miljoen gulden en een personeelsbezetting van 234 personen, het Produktschap voor Bier daarentegen slechts totaaluitgaven van f 60,2 duizend en een personeelsbezetting van 1 persoon. [6] De overige Produktschappen vertoonden sterk uiteenlopende totaaluitgaven tussen deze uitersten.

De verschillen in uitgaven en in personeelsbezetting, en dus in activiteiten, vloeien onder meer voort uit:

a) de economische betekenis van de sector; de sector melk en zuivelprodukten is voor de Nederlandse economie belangrijker dan de sector pluimvee en eieren;

b) de betekenis van het landbouwbeleid in een bepaalde sector, vóór 1960 nationaal en sinds 1960 van de EEG, en van de hieruit voortvloeiende taken voor Produktschappen; vergelijk bijvoorbeeld de EG-regelingen in de markt voor melk en zuivelprodukten met die voor bier;

c) het vóórkomen van sterke privaatrechtelijke organisaties die in belangrijke mate de ondernemingsactiviteiten in een sector coördineren; in de sector groente en fruit vervult het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen een coördinerende functie op bedrijfstakniveau, die de behoefte aan

tabel I. Kleinste-kwadratenschattingen van een lineaire trend, $y' = \alpha_0 + \alpha_1 t$, in enige categorieën uitgaven en personeel van produktschappen gedurende de periode 1960-1978. Getallen tussen haakjes zijn t-waarden.

Produkt-schap	1 totale uitgaven					2 personeelsleden categorie B ₁ t/m B ₁₁					3 propaganda en afzetbevordering					4 technisch en economisch onderzoek				
	α_0	α_1	r^2	D.W.	N	α_0	α_1	r^2	D.W.	N	α_0	α_1	r^2	D.W.	N	α_0	α_1	r^2	D.W.	N
Akkerbouw- produkten	0,07	0,06 (3,15)	0,42	1,52	19	93,28	-0,03 (-0,03)	0,0001	1,47	17	389,16	17,56 (1,31)	0,10	1,30	19	995,71	47,33 (1,92)	0,19	1,65	19
Zuivel	1,05	0,02 (3,94)	0,48	2,03	19	109,27	-2,86 (-8,78)	0,85	1,69	17	4739,26	1244,31 (8,44)	0,81	2,00	19	874,33	456,05 (1,78)	0,16	1,55	19
Pluimvee en Eieren	1,07	-0,02 (-0,78)	0,04	1,78	19	92,77	-2,38 (-4,03)	0,54	1,33	17	2220,53	-62,16 (-2,16)	0,23	2,29	19	2775,81	-81,80 (-0,68)	0,03	1,95	19
Vee en Vlees	0,11	0,01 (6,80)	0,73	1,64	19	86,27	-0,40 (-1,19)	0,09	1,50	17	-288,67	314,43 (16,93)	0,94	1,37	19	193,49	94,87 (1,57)	0,13	1,57	19
Groente en Fruit	0,17	0,01 (2,13)	0,23	1,36	19	69,70	-0,66 (-1,15)	0,09	1,86	17	569,95	-12,52 (-3,63)	0,44	1,51	19	96,19	-1,89 (-0,64)	0,02	1,45	19
Sier- gewassen	2,87	-0,09 (-8,71)	0,83	1,98	19	105,02	-2,11 (-7,59)	0,79	1,32	17	8710,67	-231,05 (-3,55)	0,44	2,34	19	757,78	90,28 (7,94)	0,79	1,83	19
Margarine, Vetten en Oliën						97,46	-0,81 (-1,16)	0,09	1,67	17	6,44	-0,04 (-0,19)	0,002	1,70	19	40,57	-2,93 (-2,50)	0,28	1,78	19
Vis en Vis- produkten	0,86	0,11 (7,93)	0,79	1,68	19	89,66	-1,94 (-4,85)	0,63	1,80	17	262,00	28,77 (2,71)	0,31	1,78	19	45,04	-0,99 (-2,58)	0,28	1,52	19
Gedestil- leerde dranken						165,06	-7,79 (-1,67)	0,17	1,72	17	-1,38	0,23 (2,13)	0,21	1,49	19	0,75	-0,05 (-0,91)	0,05	2,22	19
Bier															-0,05	0,01 (1,30)	0,09	2,02	19	

gegevens	y= totale jaarlijkse uitgaven per Produktschap gedeeld door totale produktiewaarde van relevante landbouwprodukten maal 100 t= trend t= 1 in 1960	y= index van aantal personeelsleden per Produktschap in de categorieën B ₁ t/m B ₁₁ . 1960= 100	y= jaarlijkse Produktschapsuitgaven voor propaganda en afzetbevordering in 1000 gld. Deflatie door prijsindexcijfer van het relevante landbouwprodukt, indien beschikbaar. Anders defleren met prijsindexcijfer van de koopkracht van de gulden.	y= jaarlijkse Produktschapsuitgaven voor technisch en economisch onderzoek in 1000 gld.
periode	1960-1978	1960-1976	1960-1978	1960-1978
bron gegevens	LEI, Landbouwcijfers, Den Haag SER, Jaarverslagen, Den Haag	SER, Jaarverslagen, Den Haag	LEI, Landbouwcijfers, Den Haag SER, Jaarverslagen, Den Haag	LEI, Landbouwcijfers, Den Haag SER, Jaarverslagen, Den Haag

activiteiten van het Produktschap voor Groente en Fruit vermindert.

Produktschappen hebben ten aanzien van sociale problemen in bedrijfstakken weinig activiteiten ontplooid. Dit is in de eerste plaats te wijten aan het feit dat produktschappen in tegenstelling tot de Bedrijfschappen geen formele bevoegdheden op sociaal terrein hebben. Ook dient te worden opgemerkt dat de sociale partners minder bereid

gebleken zijn om sociale problemen binnen het PBO-kader aan de orde te stellen dan oorspronkelijk bedoeld was: denk aan het CAO-overleg.

een kwantitatieve analyse van enige produktschapsactiviteiten

Het is moeilijk, in een aantal gevallen zelfs onmogelijk, Produktschapsactivi-

teiten te kwantificeren. Gegevens die ons enigermate geschikt lijken voor een kwantitatieve analyse van Produktschapsactiviteiten, zijn de jaarlijkse financiële uitgaven in totaal en voor een aantal categorieën, die in de Jaarverslagen van de Sociaal-Economische Raad op uniforme wijze voor alle Produktschappen worden gepubliceerd. Deze cijfers zijn in zoverre incompleet, dat zij niet de gelden omvat-

ten die door de Produktschappen uit eigen middelen of uit specifieke heffingen aan herstructurering worden besteed. Met deze gegevens over de periode 1960 t/m 1978 is getracht enige kwantitatieve analyse van Produktschapsactiviteiten uit te voeren (tabel I).

het niveau van de totale activiteiten van produktschappen

totale financiële uitgaven. Wij veronderstellen dat de totale uitgaven van Produktschappen de activiteiten van de produktschappen redelijk weerspiegelen. Het blijkt dat de totale reële uitgaven voor alle Produktschappen gestegen zijn. Het wegvallen van de markt-ordenende bevoegdheden van Produktschappen met de totstandkoming van het EG-landbouwbeleid heeft dus vermoedelijk geen daling van Produktschapsactiviteiten tot gevolg gehad.

Een indringender criterium voor het toetsen van de totale Produktschapsactiviteiten lijken de totale financiële uitgaven als percentage van de omzet in het basisproduct waarvoor het Produktschap verantwoordelijk is. Deze grootheid vertoont bij veel Produktschappen een zwakke, maar bij een 5% onbetrouwbaarheidsgebied statistisch significante, positieve lineaire trend (tabel I): over de periode 1960-1978 steeg dit percentage jaarlijks met 0,02 bij het Produktschap voor Zuivel, met 0,06 bij het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwproducten met 0,01 bij het Produktschap voor Vee en Vlees en met 0,01 bij het Produktschap voor Groenten en Fruit. Bij het Produktschap voor Vis en Visproducten was de jaarlijkse stijging van dit percentage over de periode 1960-1978 0,11, terwijl dit bij het Produktschap voor Siergewassen daalde met 0,09 per jaar. Alleen bij het Produktschap voor Pluimvee en Eieren kon geen significante trend in dit percentage worden vastgesteld. Ook op grond van dit criterium mag men dus concluderen dat Produktschappen hun activiteiten in het algemeen op peil hebben gehouden, zelfs enigszins hebben uitgebreid, ondanks het wegvallen van de

marktordenende bevoegdheden in de jaren zestig.

ontwikkeling personeelsbestand. De activiteiten van Produktschappen zou men ook kunnen analyseren aan de ontwikkeling van het personeelsbestand. Belangrijke taken van het Produktschap, zoals overleg, advies, marktverkenning en het uitvaardigen van verordeningen zijn immers arbeidsintensief.

Het totale personeelsbestand van Produktschappen is over de periode 1960-1978 gedaald van 1183 tot 865. Deze daling heeft zich vooral voorgedaan bij het technisch en administratief personeel, het personeel in de categorieën B₁ t/m B₁₁. [7] In deze categorieën kon bij de Produktschappen voor Zuivel, Pluimvee en Eieren, Siergewassen, Vis en Visproducten een statistisch betrouwbare negatieve trend worden vastgesteld. Deze daling is onder meer het gevolg van het doelmatiger verzamelen en verwerken van gegevens over markten en ondernemingen. Daarom laat deze dalende trend geen uitspraak toe over de totale Produktschapsactiviteiten. Voor onze vraagstelling is de ontwikkeling van het personeelsbestand in de categorieën B₁₂ t/m B₁₄ en C₁, C₂ meer relevant, omdat deze personeelsleden meer direct betrokken zijn bij beleidsvoorbereiding en beleidsuitvoering. Ook voor het totaal van deze personeelscategorieën valt overwegend bij kleine Produktschappen, zoals voor Margarine, Vetten en Oliën, voor Gedestilleerde Dranken en voor Bier, maar ook bij middelgrote zoals het Produktschap voor Groenten en Fruit, voor Pluimvee en Eieren en voor Vis en Visproducten en ook voor het Produktschap voor Zuivel, een statistisch significante dalende trend waar te nemen. Een dergelijke negatieve trend is niet aanwezig bij het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwproducten en dat voor Vee en Vlees. Voor het Produktschap voor Siergewassen kon zelfs een licht stijgende trend worden vastgesteld.

Deze ontwikkeling van het personeelsbestand gedurende de periode 1960-1976 maakt duidelijk dat de groei van de productie, verwerking en afzet van landbouwproducten en de toename van de structurele vraagstukken in de

jaren zeventig bij Produktschappen niet tot een overeenkomstige groei van het eigen kader voor analyse en oplossing van deze vraagstukken heeft geleid.

conclusie. Het beeld van groeiende financiële uitgaven en dalend aantal personeelsleden – zij het zwakker in de hoger-personeelscategorieën –, suggereert dat Produktschappen in de jaren 1960-1978 meer op ontwikkelingen in de sector hebben ingespeeld door activiteiten uit te besteden en activiteiten op gang te brengen bij de ondernemingen en privaatrechtelijke organisaties, dan door als Schap in eigen beheer plannen tot ontwikkeling en tot uitvoering te brengen. Men denke in dit verband in de Zuivelsector aan het Nederlands Zuivelbureau en aan het Nederlands Instituut voor Zuivelkundig Onderzoek, in de Sector Siergewassen aan het marketing team of in de Akkerbouwsector aan de Stichting Herstructurering Broodbakkerij.

het niveau van een aantal specifieke activiteiten van Produktschappen

In de rapportage van de SER over de financiële uitgaven van Produktschappen worden twee posten verbijzonderd die voldoende homogeen en relevant zijn om hier nader te worden geanalyseerd, te weten de jaarlijkse uitgaven voor reclame en afzetbevordering en die voor technisch en economisch onderzoek.

afzetbevordering en reclame. De betekenis die door Produktschappen aan collectieve reclame en afzetbevordering wordt toegekend, kan blijken uit het niveau en de groei van de reële uitgaven voor deze activiteiten over de periode 1960-1978. Het niveau van deze uitgaven verschilt uiteraard met het karakter van de voor een Produktschap relevante producten: vergelijk bijvoorbeeld consumptiemelk, kaas en boter met veevoedergranen. Wij richten ons hier op de groei van deze uitgaven per Produktschap over de periode 1960-1978 om zicht te krijgen op de ontwikkeling van de betekenis die de afzonderlijke Produktschappen aan reclame

en afzetbevordering toekennen.

Deze groei is het sterkst bij de Produktschappen voor Zuivel, voor Vee en Vlees en voor Vis en Visprodukten. Bij de Produktschappen voor Groenten en Fruit, voor Siergewassen en voor Pluimvee en Eieren valt een licht negatieve trend in de *reële* uitgaven voor reclame en propaganda vast te stellen over de periode 1960-1978. Uitspraken over de kwaliteit van de reclame, in de zin van de keuze van het thema en van de aanpassing aan het commercieel beleid van ondernemingen en aan de marktsituatie, laten de beschikbare gegevens niet toe.

De mate van stabiliteit in reclame en afzetbevordering lijkt een indicatie voor het planmatige in het reclamebeleid van Produktschappen en voor de betekenis die men aan dit beleid hecht. Het blijkt dat de variatiecoëfficiënt van de uitgaven van Produktschappen voor reclame en afzetbevordering over de periode 1960-1978 kleiner is dan die van de jaarlijkse uitgaven aan technisch en economisch onderzoek. De regelmaat in de uitgaven aan reclame en verkoopbevordering, een kleine variatiecoëfficiënt, is groot bij de Produktschappen voor Zuivel, voor Siergewassen en voor Vis en Visprodukten. Deze regelmaat is klein bij het Produktschap voor Gedestilleerde Dran-

ken en voor Margarine, Vetten en Oliën.

technisch en economisch onderzoek. Ook de uitgaven aan technisch en economisch [8] onderzoek zijn bij de meeste Produktschappen, ook in reële bedragen, gegroeid. Met name bij de Produktschappen voor Zuivel en voor Vee en Vlees is deze groei aanzienlijk, wat mogelijk samenhangt met de grote betekenis van de verwerking van de producten in die sector. Ook het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwproducten en het Produktschap voor Siergewassen realiseerden een positieve trend in hun reële uitgaven voor technisch en economisch onderzoek. Dit geldt niet voor de overige Produktschappen. Een groot aantal Produktschappen heeft dus het belang van technisch onderzoek duidelijk onderkend.

slotopmerking

De voorgaande cijfermatige analyse en de daarop gebaseerde conclusies geven slechts een beperkt beeld van de activiteiten van Produktschappen. Zij vertellen immers niets over de kwaliteit van deze inspanningen. Ook zou men voor een indringende evaluatie van de activiteiten van Produktschap-

pen deze inspanningen moeten plaatsen tegenover de omvang van de problemen en tegenover de ontwikkelingen waarvoor Produktschappen in beginsel verantwoordelijkheid dragen. Om die reden zal in het volgende artikel getracht worden een kwalitatieve analyse te geven van het functioneren van Produktschappen.

verwijzingen

1. De Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie in Nederland, Geschriften van de Prof. Mr. B.M. Teldersstichting, 2e druk 1958, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
2. Zie b.v. Voedingsbond N.V.V., De PBO ter discussie, Utrecht 1975, pp. 2 en 3, Ver-aart J.A., Beginzelen der Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, Bussum 1947.
3. Voedingsbond NVV, 1.c., p. 4.
4. Rip. W., Landbouw en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, Wageningen 1952, p. 40.
5. Van Beukering C.H.J., De agrarische publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties, 's-Gravenhage 1979, Interne publikatie.
6. SER, Jaarverslag 1979, Den Haag.
7. Vanaf 1977 is een andere indeling van personeelsklassen gehanteerd. Om die reden strekt onze analyse op basis van het personeelsbeleid zich uit over de periode 1960-1976.
8. Dit betreft economisch onderzoek dat door Produktschappen wordt uitbesteed.

(wordt vervolgd)

agraria

biërgist voor mestvarkens

BASF heeft een methode ontwikkeld waarbij het mogelijk is vloeibare biërgist (12% ds) voor een aantal weken houdbaar te maken. Het procédé berust op het toevoegen van propionzuur, dit kan zowel bij de brouwerij als op de boerderij geschieden. Met succes werd aan mestvarkens tussen 12 en 90 kg dagelijks 2 à 2,5 liter biërgist verstrekt, waarbij de gist zorgde voor de eiwitaanvulling (kwantitatief en kwalitatief) bij granen.

pluimveemest in de lift

Tot voor de energiecrisis viel het de pluimveehouder moeilijk de mest kwijt te raken. Thans gaan de prijzen steeds meer omhoog. Hoewel het mogelijk is methaangas te winnen, wordt vooralsnog de bemestingswaarde (voor bouw- en grasland) hoger aangeslagen. In de staat North-Carolina wordt op N-basis de waarde gesteld op ruim \$ 10 miljoen, voor P op ruim \$ 8 en voor K op bijna \$ 4 miljoen (samen bijna 22,5 miljoen).

geïmplanteerde radiosonde

Het Duitse onderzoeksinstituut voor de lucht- en ruimtevaart (DFVLR) te Keulen heeft een breed arbeidsterrein. Onderzoekers van dit instituut hebben een radiosonde ontwikkeld die kan worden ingeplant in de voortplantingsorganen van een koe. Met behulp van een telemetrisch systeem kan het 'eisprong moment' worden gesignaleerd, waardoor het optimale bevruchttingsmoment kan worden vastgesteld.